

Radboud, vorst	18	Thibault, architect	70
Raye. Zie: Bicker Raye.		Thibaut, generaal	46
Ram (Mr. Laurens Eliza), grif- fier der Staten	64	Tischbein (Johan Friedrich), schilder	104
Reede (S. T. J. Stenick, wed.)	2	— (J. H. W.)	104
Rembrandt	85, 86	— (Sophie Müller, geh. m. Johan Friedrich)	67
Rhemen (Salomon van Ruysdael's gezicht op)	96	Toren in het stadsslohuet (De)	22, 23
Romanvorm (Utrecht in) 55, 56, 87, 88		Toulon (Mr. L. van), commies- generaal, gouverneur van Utrecht	8
Rose (Dames)	2	Uiterloe (Zweder van), domproost	72
Rossum (Maarten van)	95, 96	Utrecht (Naamsafleiding)	12
Roure (Graaf du)	67	— (Romeinsch)	85
Rouvroi (la petite de)	92	— in 1823	63, 64
Rubens, schilder	86	— als hofstad	70, 71
Ruysdael (Salomon van)	96	— in romanvorm 55, 56, 87, 88	
Rijks veerartsenijsschool	64	— (Spotrijmen op)	104
Saaimans (Dames)	2	— en Amsterdam	94, 104
Saksen-Weimar (Prinses Sophie, gemalin van den Grootheertog van)	68	— en Jacob Obrecht 50, 51, 52	
Schenk van Toutenburg (George)	95	— (Wat wil de leek graag van --- weten?) 9, 10, 11, 12, 13, 18	
Scherenberg (Reinhard van) 65, 67, 68, 104		Utrechtsch Monumentenfonds (Het)	49, 97, 98, 99, 100, 101
— (Sara van Polanen, geh. m. Reinhard van)	68	Valhubert, generaal	46
Scherpenzeel (Huybert van)	103	Veldhuysen (Lambertus van).	
Schmeretoff, graaf	46	— medicus	22
Schouwburg (Het uiterlijk van den) 4, 5, 6, 7		Velours d'Utrecht	30, 31, 36
Schuylenburg (In memoriam Dr. W. C.)	78, 79, 80,	Vengani (Angelot de) hofhand- arbe	28
Seghers, (Hercules), graveur 85, 86		Verwaal (Jacobus)	102
Selle, postdirecteur (?)	2	Vogel (H. P.), architect	5
Senden (G. H. van)	69	Vredencaal, klooster	95
Sevigné (Madame de)	69	Vreeland	94
Siegen (Ludwig von)	24	Vronesteijn, hofstede	88
Sypestejn (Everard van), chirur- gijn	21	— Zie: Waal (De)	
Sixtus IV, paus	8e	Vroonensteijn (Clara)	55
Sluizen (in de Weerd)	64	— (Wilhelmina)	55, 56
Smeektes (Hend)	104	Waal van Vronestejn (Beatrix de)	88
Smeetoren	64e	— (Jhr. Geard de)	88
Son. Zie: Jorgh van Son.		— (Johanna de)	88
Sophie (Prinses). Zie Saksen- Weimar.		Warnsick (W. H.)	3
Spaarddam (Sluis te)	94	Widderhaven, huis te Keulen	89
Spokerije (Geïmagineerde) ... 18,		Willebroord	15, 18
Spotrijmen op Utrecht	104	Willem II, graaf	88
Springweg (Gothische poort van het Weeshuis aan den)	98	Willem II, koning	68
Stadsschoon (Is pas verworven — gedoemd weer te verdwij- nen?)	60, 61, 62, 63	— (Anna Paulovna van Rusland, weduwe van Wonder (P. C.)	68
Steen (Gesloten)	33, 34	Woudenberg (Hendrik van) 101, 102, 103	
Stenik (S. T. J.) Zie: Reede.		Zesen (Philippoon	88
Sterrebosch	64	Ziesenis (B. W. H.), architect	70
Stouw (Joan), stadsvendunnes- ter	31	Zimmerman. Zie: Decker Zim- merman.	
Suikerraffinaderij	64	Zocher Sr. (J. D.), architect	71

Tentoonstelling „Tuintig eeuwen
Utrecht“ in het Centraal
* *

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT“

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 JANUARI
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18e JAARGANG
Nº 1

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEYJKSTRAAT 20

PETRONELLA MOENS, † 4 JANUARI 1843.

Nog nooit had ik gehoord, dat er onder de vele soorten van
genoegegen ook een „treurig genoegegen“ was ingedeeld. Maar nu heb
ik het zelfs gezien: in de Utrechtsche Courant van 23 Januari 1843
deed zekere Tho. Hen. Pauw mededeeling, dat hij zich dat soort
van genoegegen „niet (had) kunnen geven, onze beroemde overledene
stadgenoot (*Petronella Moens*) grafwaarts te begeleiden.“ Hij was
van plan geweest daarbij eenige regelen „te ontboezemen“, die hij
nu aanbood ter plaatsing in de courant.

Petronella Moens was geen Utrechtsche van geboorte: haar
vader, Petrus Moens, was predikant te Cubaard. Daar werd zij
geboren op 16 November 1762, als derde kind. Een oudere zuster,
Adriana leefde nog, — een in 1761 geboren broertje was nog in
datzelfde jaar overleden. Na haar geboorte werd het gezin nog
vermeerd met een dochtertje, Baukje Maria. Dat geschiedde in
Aardenburg, waarheen de ouders in Oct. 1764 vertrokken waren.
Kort daarna, in Jan. 1766, overleed de moeder, Maria Lyklama a
Nyholt. In het laatste kwartaal van datzelfde jaar werd Petronella
zwaar ziek. Zij herstelde, maar was het gezichtsvermogen
nagenoeg kwijt.

Veel moeiten en zorgen heeft de vader — en hebben ook ande-
ren — besteed aan de ontwikkeling van het blinde kind. J. Decker
Zimmerman verhaalde daarover een en ander in zijn gedachtenis-
rede, op 16 Maart 1843 uitgesproken in de Luthersche kerk op
verzoek van het bestuur van het departement Utrecht der Maat-
schappij tot nut van 't algemeen. (Om te lezen reeds een onge-
nietbaar stuk, — hoe heeft men die kunnen aanhooren!)

Moeiten en zorgen waren wel besteed en werden ook bekroond:
in 1785, dus op ruim 22-jarigen leeftijd werd haar een gouden
medaille vereerd door het Amsterdamsche genootschap van taal-
en letterkunde voor haar gedicht *De ware Christen*. Dergelijke
belooningen volgden in de jaren 1786, 1788, 1791, 1794, 1797,
1808, 1812, 1815, 1824, 1840.

Van wanneer haar betrekking met Utrecht dateerde (en daar
gaat het in ons maandblad toch om) heb ik niet gewaar kunnen

Baxog

worden. Dat haar „De gebroeders de Witten” hier in 1791 werd uitgegeven en ook de „Dichterlijke Mengelingen” van haar en A. van Overstraaten (in hetzelfde jaar), behoeft geen grond te zijn voor de veronderstelling, dat zij toen reeds hier geweest zou zijn, of er nauwe vriendschapsbetrekkingen bezat. „Bij het intrekken van Napoleon Buonaparte in Parijs” vond in 1815 ook een Utrechtschen uitgever. Maar dit feit staat niet zoo afzonderlijk: in datzelfde jaar dichtte zij in Bilderdijks trant over de Utrechtsche kermis, als ware zij ooggetuige geweest. (Zie het hiernavolgende lijstje).

Zij woonde in die jaren bij haar zwager Koopman en haar zuster Adriana in. Koopman was ambtenaar bij het postwezen en werd omstreeks dien tijd (in 1814?) te 's-Gravenhage geplaatst. Zilverman deelt mede, dat zij in 1814 (zonder nadere tijdsbepaling) daar verbleef en er in 1819 woonde.

Haar stuk „Iets over Utrecht” verscheen in 1830 en in 1831 wijdde zij een gedicht aan de uitgetrokken studenten. Dat zij vóór dien metterwoon naar Utrecht gekomen is, is een niet te gewaagde veronderstelling, die bovendien steun vindt in de mededeeling (Volks-alamanak voor 1844, bl. 280), dat zij het daar opgenomen gedicht vervaardigd had „ter gelegenheid van een verjaaraarfeest van het Leesgezelschap: het Nuttige gepaard met het Aangename, waarvan zij sedert vele jaren een vereerend lid was.”

De families Van Beek, De Jongh van Son en Selle (de post-directeur?), Dr. De Kock, de dames Rose, Nahuis en Boellaerd, en hare nichten Saaimans (dochters van haar omstreeks 1822 overleden jongste zuster) vormden haar voornaamsten vriendenkring, — haar lofredenaar schijnt haar intiemste vriend geweest te zijn.

Zij woonde met haar secretaresse, mejuffrouw Ant. Elis. Camp-huis, in 1830 in bij S. T. J. Stenik, weduwe Reede, en haar dochter aan de Oude gracht (toen) F. 169, nu nr. 204 (tusschen het Wed en de Hamburgerstraat). Gedurende de laatste jaren van haar leven deelden beiden het huis Nieuwe gracht (toen) A 891, nu nr. 30, met den kamerbehangster H. B. Neelmeyer.

Vier maanden vóór haar overlijden verloor zij haar trouwe secretaresse, wier plaats door een zuster werd ingenomen.

De in 1785 verkregen gouden medaille, benevens nog een andere van gelijke waarde offerde zij in 1815 voor het vaderland. De koning toonde daarvoor zijn erkentelijkheid, door haar op zijn verjaardag, 24 Augustus, in 1836 een medaille met zijn beeltenis te schenken. Het geschenk werd haar door den burgemeester, Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck, in gezelschap van den secretaris der stad, overhandigd.

Nog ruim zes jaren leefde zij het Utrechtsche leven mede. In den morgen van 4 Januari 1843 overleed „in den ouderdom van

ruim 80 jaren, onze veeljarige Vriendin, de met lof bekende, blinde dichteresse en vaderlandsche schrijfster Petronella Moens, waarvan deze éenige kennisgeving geschiedt, onder dankzegging aan die allen, welke den avond haars levens hebben helpen veraangenamen”. Zoo luidde het door hare executeurs-testamentair in de Utrechtsche Courant geplaatste overlijdensbericht. In een in het zelfde nummer dier courant geplaatste mededeeling werd zij „onze algemeen geachte stadgenootte” genoemd, terwijl daarbij de volgende regels gevoegd werden: „Zij, schoon sedert hare vroege kindsheid blind, is als schrijfster, door hare veelvuldige werken en werkjies, zoo in proza als poëzij, door het geheele vaderland met lof bekend; wegens hare blijmoedige godsvrucht, nederigheid en deugd werd zij door elk bemind en geacht; door het nut, hetwelk zij met hare geschriften gesticht heeft, gelijk door haren gullen, vriendelijken omgang zal zij lang in aandenken bij hare vrienden en landgenooten blijven.”

Den 7en Januari „werd het stoffelijk deel van de waardige Petronella Moens, op eene stille eenvoudige wijze, door een harer aanverwanten en een drietal vrienden, aan de aarde wedergegeven. Eenige uit het hart opgewelde kunstlooze woorden van een' der laatsten, tot de anderen gericht, strekten daartoe tot uitdrukking der gemeenschappelijke aandoeningen en uitzigten.

Nederig en hartelijk was dus de aan haar bevezelen laatste eere; gelijk zij nederig en hartelijk was in alles.

Moge onze hoop niet vergeefs zijn, dat aan hare nagedachtenis, welke trouwens reeds bij elk, die haar regt kende, wel in zegening zal blijven, eenmaal eene meer openlijke hulde worde toegebracht.”

Voor dit laatste zorgden dan de bestuurders van de Utrechtsche afdeling der Maatschappij tot nut van 't algemeen door de uitnoodiging aan J. Decker Zimmerman te richten om een „Lijkrede” te houden, en de laatste door die uitnoodiging te aanvaarden, en zijn gesproken woorden, met aantekeningen voorzien en gevolgd door „Herinneringen” van W. H. Warnsinck Bzn., door H. Frijlink te Amsterdam te doen uitgeven.

In de Volks-almanak voor 1844 werd nog een gedicht van haar opgenomen (bl. 280—282) en daarachter geplaatst een „Eenvoudige hulde aan de blinde dichteres Petronella Moens,” ingezonden door P. J. van Dusseau (bl. 283 v.).

Tot slot volgt hier dan nog een lijstje van haar gedichtjes en proza-stukjes, die op Utrecht betrekking hebben, dat natuurlijk lang niet op volledigheid kan bogen.

Utrechts kermisfeest. (Bij het eindigen van de Utrechtsche kermis voor het jaar 1815.) (Euphonia, 1815, no. 31.)

Iets over Utrecht. (Vriend des Vaderlands, IV, no. VI, onder: II. Verhandelingen, berigten, dichtstukken, bl. 417—433.)

Aan onze edel denkende studenten, tot bescherming van het Vaderland uitgetrokken, en nog getrouw op de hun aangewezen posten. 12 Mei 1831. Te Utrecht, bij Van Paddenburg & Comp.

Vreugde-zang bij het tweede eeuwfeest van Utrechts hoogeschool [in 1836]. Utrecht, 1837.

Aan den eersten Utrechtschen Volks-almanak. (Volks-almanak voor 1837, bl. 3 v.)

Gezangen bij de redevoering ter gedachtenis aan het vijftigjarig bestaan der Utrechtsche afdeeling van de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, op den 27sten December 1837.

Utrecht. Gelegenheids-gedicht. Voorge dragen door J. Decker Zimmerman op het kerkelijk muzikfeest, gegeven ten behoeve van Weezen en Ouden in de Evangelisch Luthersche kerk, 1 Maart 1838. Verkrijgbaar gesteld, van wege den uitgever, bij den koster der gemeente. Gedrukt bij L. E. Bosch.

(Liederen ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan eener R. K. school. 183. (?))

Toonen des Christelijken weemoeds bij het onvoorzien overlijden van Utrechts dierbaren hoogleeraar Jodocus Heringa, Ez. Den 18. January 1840. Utrecht, L. E. Bosch en zoon, boekdrukkers-uitgevers.

Een vrouwelijk gesprek, het instandhouden van gedenkwaardige overblijfsels der oudheid betreffende. (Volksalmanak, 1842, bl. 4—16.)

(Gelegenheidsvers bij de inwijding van het gesticht voor wezen, oude mannen en vrouwen der Evangelisch Luthersche gemeente aan het Domein. 16 Maart 1842.)

Het nuttige gepaard met het aangename. (18...?) (Volksalmanak, 1844, bl. 280 v.)

HET UITERLIJK VAN DEN OUDEN SCHOUWBURG.

Dr. K. A. Rombach heeft in ons laatste jaarboekje nog eenige woorden van sympathie aan den ouden schouwburg gewijd. Wat hij daarin mededeelt over het exterieur van den ouden schouwburg behoeft echter verbetering. Hij schrijft: „En toch — vraagt men zich af — hoe was het mogelijk, dat een zoo onaesthetisch exterieur — ik zou het willen noemen een rommelig geheel — op dat traditionevolle Vredenburg werd gebouwd in den jare 1821? De houten façade op steenen voet — zonder eenigen stijl en toch zeker onbeduidend als toegang tot een tempel aan Thalia gewijd — scheen alleen te staan zonder samenhang met de velerlei incongruente aanhangsels ter zijde, van boven en naar achteren; inderdaad maakten deze tezamen het complex van den schouwburg uit. Sterk trof dit wanneer men om het gebouw heen wandelde”. En in een noot teekent de schrijver hierbij nog aan: „Geen wonder: de heer C. van

Leeuwen, die te voren in een houten loods tooneelvoorstellingen door beroepscomedianen gaf, ontwierp met een timmerman het bouwplan en was dus zijn eigen architect”.

Kees van Leeuwen verdient dit vernietigend oordeel niet.

In mijn artikel, opgenomen in het jaarboekje voor 1941, deelde ik mede, dat op 16 Mei 1881, de aanbesteding plaats had van „het herbouwen van de schouwburgzaal en het doen van eenige veranderingen aan den bestaanden schouwburg op het Vredenburg te Utrecht” naar het door de architecten F. W. van Gendt J.Gzn. en H. P. Vogel gemaakt ontwerp.

Door deze verbouwing is het uiterlijk van Van Leeuwen's schouwburg geheel vernield.

Wie dit uiterlijk wil leeren kennen sla een oog op het bij het artikel „De Schouwburg” in het album van Dr. Wap geplaatste plaatje. Dit geeft het front van den schouwburg in 1859.—1860. Wij zien daaruit, dat naar den trant van den tijd voor Van Leeuwen's schouwburg een neo-klassiek pilaster-voorgeveltje met peristyle ontworpen is. Een beter voorbeeld van dezen bouwstijl vindt men b.v. in het Groningsche stadhuis (1810). Het schouwburgfront doet wat nietig aan, het is blijkbaar door een vakman van klein formaat ontworpen en niet uit een royale beurs gebouwd, maar het slaat geen slecht figuur tusschen de bouwwerken van denzelfden tijd, althans niet tusschen de bestaande theaters; vooral niet, als men rekening houdt met het aantal inwoners dat Utrecht toen had.

Dit — Van Leeuwen's — uiterlijk van den gevel werd in 1881 vernield.

Het gebouw werd links en rechts van de peristyle met twee aanbouwlijes vergroot, waardoor de peristyle verdween. De openingen tusschen de pilasters werden van deuren voorzien. Het front verkreeg een rechte ononderbroken lijn over de geheele breedte. De voorheen harmonische raamverdeling werd geschonden, doordat in den gevel op de eerste verdieping, links en rechts van de peristyle, één raam werd gemaakt, boven de toegangsdeur daaronder. Voorheen waren er twee aan elke zijde, op ongeveer gelijke afstanden van elkaar geplaatst als de ramen boven de peristyle.

Bij het beschouwen van het plaatje in Wap's album — of van een van de andere aafgeprentjes uit dien tijd — wordt men geenszins onaangenaam getroffen door het voormalig uiterlijk van den gevel, veeleer treffen juist stijl en congruentie. Het dak sluit normaal bij den voorbouw aan en vloekt daartegen in het geheel niet.

Nu wij toch Wap's album in de hand hebben, loont het de moeite even te zien naar het steendrukje van het „traditionevolle” — zooals Dr. Rombach het noemt — „Vreëburg”, dat opgenomen is vóór het artikel over het plein van dien naam. Daarop ziet men van ter

zijde Van Leeuwen's schouwburg, — welke in het geheel geen rommeligen indruk maakt, zeker niet door de dakconstructie.

In 1881 is de zaal verhoogd. Het oude pannendak verdween. De vóorbouw bleef staan. Het pannendak van den vóorbouw werd tegen den voor de verhooging opgetrokken muur aangeplakt. Dit is duidelijk te zien op de afbeelding, opgenomen vóór mijn artikel in het jaarboekje 1941.

Het rommelige is dus eerst in 1881 ontstaan en na 1881 door kleinigheden nog verergerd. Van Leeuwen heeft er geen schuld aan. In dit jaar hebben de heeren van de Utrechtsche Schouwburg-Maatschappij zich moeite noch kosten gespaard om een schouwburgzaal en entourage te maken, welke beter voldeden aan de eischen van het publiek van dien tijd. Zij hebben voornamelijk hun best gedaan om de bezoekers plezieriger te doen uitgaan. Zij brachten een grooter zaal en meer comfort. Ik kan mij best begrijpen, dat de voorname Utrechtsche burgers uit 1881, die vele obstakels hadden te overwinnen om volstrekt noodige verbeteringen aan te brengen, zich weinig bekommerden om het aesthetisch aanzien van het uiterlijk van den schouwburg en — o, ergernis voor den tooneelvriend! — nog minder om het tooneel, dat dezelfde hoogte behield als voorheen.

Neen, Van Leeuwen en de zijnen waren geen kunstenaars van groot formaat. Hij zelf was een man uit het volk — wie van de oude tooneeldirecteuren in ons land kwam uit aanzienlijken kring? — maar „hij was een artist in zijn hart”, zooals de oude tooneelknecht Myynke zeide. En zij, die die bouwplannen voor hem maakten, waren goede ambachtslieden, zooals 1821 die nog kende, opgevoed in de traditie van het vak. Men zie in dit verband eenige ontwerp-teekeningen voor Van Leeuwen's schouwburg, welke het gemeentearchief bezit.

Men moet wel aannemen, dat Van Leeuwen wonderwel de menschen kon zoeken en vinden, die hij voor zijn schouwburg noodig had. Ik heb elders uiteengezet, dat vele Utrechtsche burgers hun geld voor den bouw leenden¹⁾ en dat kunstenaars als P. C. Wouder en C. Kramm, beiden Utrechtenaren van geboorte, voor de decoratie van de groote zaal zorg droegen²⁾.

Wil men Van Leeuwen's schouwburg billijk beoordeelen, dan moet men naar andere schouwburgen uit zijn tijd zien.

Welke aan Thalia gewijde tempels kende men toen in Nederland? Vooreerst in Amsterdam „de houten kast” op het Leidscheplein, voltooid in 1774, ook een peristyle-bouw. Er was daar, zooals de commissie voor het schouwburgvraagstuk, ingesteld door de vroedschap, uitmaakte, geen geschikte plaats voor een „steenen perpetueelen schouwburg”, gevonden, „maar men kon een houten loods op het Leidsche Plein zetten”³⁾.

Vervolgens de oude Rotterdamse schouwburg, waarvan een

hoogdravende „schilderachtige beschrijving”⁴⁾ uit 1774 zegt: „Het is een vrij fors gebouw, en wel zo, dat ik mij niet verzinnen kan, hoe het in zulk een korten tijd heeft opgetimmerd kunnen worden, zijnde wel voor een goed deel van hout opgemaakt, maar staande op een steenen voet en geevende een behoorlijk aanzien”.

Den Haag trof het nog, deze stad beschikte ten minste over een steenen gebouw. Een door gebrek aan geld onvoltooid gebleven paleis van den zwager van Willem V, werd door de Franschen in 1796 als kazerne ingericht, waarna het de bestemming van schouwburg kreeg, om in 1804 als zoodanig geopend te worden⁵⁾.

Ziehier de Thalia-tempels der drie grootste steden des lands. Van Leeuwen, „de kleine man”, heeft onze stad een inrichting gegeven, — „schouwburg en zaal daarnevens” — welke er zijn mocht. Zijn gedachte was dezelfde als die van de stichters van den nieuwen schouwburg op het Lucasbolwerk: „schouwburg met restaurant en zalen”.

Die schouwburg was voor zijn tijd iets bijzonders in Utrecht. Wij kunnen hier om de plaatsruimte niet doen uitkomen, hoe uitstekend het gebouw de burgerij uit den Biedermeyer-tijd heeft gediend.

Het was geen „Kunsttempel” — waar stond die in Nederland? — maar het was ook geen rommelig gebouw en het bezat stijl, nml. dien van den makken en armen tijd, waarin ons land in 1821 verkeerde.

¹⁾ Utrechtsch Jaarboek „De Vraagbaak” 1936, „De schouwburg van 1821 en zijn voornaamste verbouwingen”.

²⁾ Inleiding tot de Tooneeltentoonstelling 1821.—1941.

³⁾ Dr. J. A. Worp Geschiedenis van de Amsterdamsche schouwburg. Amsterdam S. L. van Looy, 1920.

⁴⁾ P. Haverkorn van Rijsewijk. De oude Rotterdamse schouwburg. Rotterdam Van Hengel en Eeltjes, 1882.

⁵⁾ Noord- en Zuid-Hollandsche Tooneel-Almanak 1877.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

De brievenposterij in 1798. — In onbevredigenden toestand een nationale postdienst geschapen.”

Aan de gegevens, die de gewestelijke besturen in 1798 als antwoord op een vragenlijst van het hoofdbestuur der Hollandsche posterijen verstrekten, ontleende mr. Benschop, dat in de provincie Utrecht alleen de stad Utrecht een eigen (ten stadhuize gevestigd) postkantoor bezat. „De postmeester staat onder toezicht van twee gecommitteerden uit den raad. De stad geniet uit de opbrengst der

zijn geschrift „Hoe de Nederlandsche posterijen nationaal werden” (’s Gravenhage, 1940, 48 blzn. met afbn. 40) gaf mr. W. J. M. Benschop in aansluiting aan de geschriften van Lejeune (1851) en van Overvoorde (1902) een overzicht van de ontwikkeling van het Nederlandsche postwezen in de eerste jaren van den Franschen tijd.

„In die jaren werd”, aldus de schr., „uit den schrikbarend verwarden en

posterijen 400 gulden per maand, welke ten goede komen aan de stadsaalmozenierskassen, dus aan de armen. Buiten de poorten (de Witte-vrouwenpoort) is nog een Hollandsch postkantoor, dat, volgens contract van 1756 (moet zijn: 1761) per jaar 4000 gld. aan het stedelijk kantoor heeft af te dragen. Het personeel van dit laatste bestond, volgens deze opgave, uit 1 postmeester, 3 dames ten kantore, 3 bestellers en 1 postiljoon. Voorts 1 commies te Amsterdam en 1 te Amersfoort, waar hij tevens optrad als postmeester voor den Ham-burger wagen."

Na langdurige onderhandelingen kwam in 1802 een algemeene regeling der Bataafsche posterijen tot stand, die een einde maakte aan de provinciale verdeeldheid, ook op dit gebied. Tot de mannen, die een belangrijk aandeel in het moeizame werk der voorbereiding hadden, behoorde ook de commies-generaal mr. L. van Toulon, die later, van 1831 tot 1840, gouverneur van Utrecht was. E.

De Rhenensche aflaatbrief, 1475. — In het vierde gedeelte zijner *Kroniek der Noordnederlandsche miniaturen (Oudheidkundig jaarboek X-1941, blz. 76-77)* vestigt prof. dr. A. W. Byvanck de aandacht op twee aflaatbrieven, die voor de geschiedenis van de Noordnederlandsche miniaturen een bijzonder belangrijke betekenis hebben, omdat zij nauwkeurig zijn gedateerd. Eén dezer brieven, die in het rijksarchief te Utrecht wordt bewaard, is van tweeledig belang voor de Utrechtsche geschiedenis: om de plaatselijke miniatuurkunst en om het doel, waarvoor de brief heeft gediend.

"De brief is uitgevaardigd op 13 October 1475, in het vijfde jaar van paus Sixtus IV; daarbij wordt een aflaat van honderd dagen beloofd aan hen, die het altaar van St. Kunera in de aan deze heilige gewijde kerk (te Rhenen) bezoeken op de vierdagen en milde giften schenken voor de instandhouding van haar eeredienst. Ter bevestiging van deze be-lofte is de brief bezegeld door acht-tien kardinalen.

"De heilige Kunera was een der tienduizend volgelingen van de heilige Ursula, die op wonderbaarlijke wijze aan de slachting is ontkomen. Zij werd, volgens de legende, gered door koning Radbod, maar maakte de jiver-zucht gaande van de koningin, die haar met hulp van een dienares heeft gewurgd. De doek, waarmede de moord zou zijn geschied, werd in de kerk te Rhenen bewaard en berust thans in het oud-katholieke museum te Utrecht.

"In de groote beginletter, waarmede de tekst van den aflaatbrief aanvangt, is de heilige afgebeeld met den worgdoek om de keel. Verder is boven en op zijde van den tekst randwerk aangebracht van geschilderde ranken, die nog verder zorgvuldig met de pen zijn aangevuld tot een zeer fraaie gesloten decoratie. Tusschen die ranken zijn enkele geschilderde bloemen en rosetten, benevens kleine gouden ballen aangebracht. Het geheel is een uitstekend voorbeeld van Utrechtsche verlichtingskunst uit den tijd omstreeks het midden van de tweede helft der vijftiende eeuw. Door dit document wordt onze kennis van de kunst uit deze periode aanmerkelijk verrijkt." E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 FEBRUARI
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18^e JAARGANG
N° 2

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

De algemeene (jaar)-vergadering zal vermoedelijk op Dinsdag 16 Maart a.s. worden gehouden. Nadeye mededeelingen daaromtrent zullen in het eerstvolgend nummer van het Maandblad worden gedaan.

WAT WIL DE LEEK GRAAG VAN UTRECHT WETEN?

Hebt U wel eens het verhaal gehoord van die Oude Dame, aan wie toestemming gevraagd was, haar beeltenis te maken en hare levensbeschrijving te geven?

Uit eigen beweging zou zij daartoe geen opdracht hebben gegeven, op een leeftijd als de hare is men zoo ijdel niet meer, doch zij gaf hare toestemming zooals zij voordien reeds meerdere malen aan anderen gedaan had.

Zij stamde af uit een aanzienlijk geslacht, welks stamboom terug ging tot in het grijs verleden en welks woonplaats steeds was geweest in de landstreek, welke wij nu de Provincie Utrecht noemen.

Zij kon op een welbesteed leven terug zien, immers in hare woonplaats getuigden talrijke instellingen van haren weldadigheidszin en vele Kerken werden aldaar gesticht met haar hulp en onder hare bescherming.

Zij gaf den armen met milde hand, verwoostte de lijdenden en verdrukten, voor wie haar huis altijd toegankelijk was, en haar hart was vroom en goed.

Zij beschermde Kunsten en Wetenschappen, Handel en Nijverheid en onder de beoefenaars daarvan waren er velen aan te wijzen, wier naam beroemd was tot ver over onze grenzen. Haar vaardige hand en kunstzin schiepen een fluweel, dat door hoedanigheid, kleur en ontwerp het oog bekoorde en bekend was over de geheele wereld. Bekend was ook haar groote liefde voor de Muziek. Haar huis getuigde van fijnen smaak en kostbare kunstschatten waren er met zorg bijeengebracht; hooge vertegenwoordigers van wereldlijke en geestelijke macht vonden bij haar gastvrij onthaal en zelfs afgezanten van vreemde Mogendheden, die vredesonderhandelingen